

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

«سمت»

واج شناسی

نظریه بهینگی

دکتر محمود بی جن خان

۱۳۸۴

حوزه زبان‌شناسی ۱

بی‌جن‌خان، محمود، ۱۳۳۷.

واج‌شناسی: نظریه بهینگی / محمود بی‌جن‌خان — تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۴.
هفت، ۲۲۷ ص: مصور، جدول. — (سمت)؛ ۹۳۰: مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۴، حوزه زبان‌شناسی؛ ۱)

ISBN 964-459-978-0

Mahmood Bijankhan PhD. Phonology: Optimality

Theory.

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. ۲۱۸، ۲۲۲.

نمایه.

۱. نظریه بهینگی (زبان‌شناسی). ۲. آواشناسی. الف. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی. ب. عنوان.

۹ و ۲ ب/ ۱۵۸/۴۲ P

۴۱۰/۱

کتابخانه ملی ایران

۸۴-۲۲۱۱۰

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی «سمت»

واج‌شناسی: نظریه بهینگی

دکتر محمود بی‌جن‌خان

شرح تصویر روی جلد: تابلوی بهینگی به عنوان ابزار اصلی در نظریه بهینگی

چاپ اول: تابستان ۱۳۸۴

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

قیمت ۱۴۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

آدرس ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،
روبروی پمپ گاز، کدپستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و جز اینها برای «سمت» محفوظ است (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

پیام پژوهش

پژوهش و تحقیق جان‌مایه هر متن ماندگار و اصیل است و توجه به آن اصلی است بنیادین در اساننامه همه مراکز پژوهشی. در ساختار سازمان «سمت» نیز که برگرفته از حروف آغازین «سازمان مطالعه و تدوین» است منظور از مطالعه همان تحقیق است. اما برای آنکه این بخش نمودارتر و چشمگیرتر و فعال‌تر گردد، سازمان در سال ۱۳۸۲ بر آن شد تا با تأسیس «مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی» زمینه مساعدتری فراهم آورد تا پژوهشگران با آزادی بیشتری بتوانند با اجرای طرحهای پژوهشی بنیادین و تدوین کتب مبنایی و کمک‌درسی بر غنای منابع دانشگاهی و آثار مورد نیاز جامعه علمی بیفزایند.

متن حاضر با نام واج‌شناسی (نظریه بهینگی) اولین مجلد از مجموعه‌ای سه‌جلدی است که به همت گروه زبان‌شناسی با همین رویکرد و برای استفاده دانشجویان رشته زبان‌شناسی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری به‌عنوان منبع اصلی درس واج‌شناسی تدوین شده است. از ارباب نظر تقاضا می‌کنیم برای بهبود این اثر و آثار بعدی مرکز در این زمینه با بیان کاستیها و طرح پیشنهادها ما را در این مسیر خطیر یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۳	فصل اول: معرفی نظریه بهینگی
۳	۱-۱ مقدمه
۵	۱-۱-۱ روشهای استنتاج
۸	۱-۲ واج شناسی زایشی
۸	۱-۲-۱ واج شناسی قاعده بنیاد
۹	۱-۲-۲ واج شناسی اصل و پارامتر بنیاد
۱۷	۱-۲-۳ واج شناسی محدودیت بنیاد
۲۳	۱-۳ قاعده، اصل و محدودیت
۲۶	۱-۳-۱ قاعده
۲۸	۱-۳-۲ اصل
۲۹	۱-۳-۳ محدودیت
۳۵	۱-۴ انگاره واج شناسی بهینگی
۴۱	۱-۴-۱ بازنمایی واجی
۴۲	۱-۴-۲ روش ارزیابی
۴۴	۱-۵ واج شناسی اشتقاقی و بهینگی
۴۵	۱-۵-۱ واگردگی همخوانهای گرفته
۵۲	۱-۵-۲ همگونی محل تولید: رویکرد بهینگی
۶۱	۱-۵-۳ درج همخوان: رویکرد بهینگی
۶۶	۱-۶ نتیجه گیری
۶۸	تمرین

صفحه	عنوان
۷۰	فصل دوم: مشخصه‌ها و واجگان
۷۰	۲-۱ مقدمه
۷۱	۲-۲ مشخصه‌ها
۷۷	۲-۳ مشخصه‌ها و خاصیت نشاننداری
۸۰	۲-۳-۱ قواعد اصیل
۸۵	۲-۳-۲ محدودیت‌های نشاننداری
۸۹	۲-۴ واجگان
۹۴	۲-۴-۱ واژه‌های زبان فارسی
۱۰۰	۲-۴-۲ همخوانی‌های زبان فارسی
۱۱۲	۲-۵ نتیجه‌گیری
۱۱۴	تمرین
۱۱۶	فصل سوم: ساخت هجا و واج‌آرایی
۱۱۶	۳-۱ مقدمه
۱۱۸	۳-۲ ساخت هجا
۱۱۹	۳-۲-۱ مقیاس رسایی
۱۲۷	۳-۲-۲ تجزیه سه‌گانه یا دوگانه
۱۳۰	۳-۳ نظریه CV
۱۳۸	۳-۴ هجابندی
۱۵۰	۳-۴-۱ رده‌شناسی فاکتوریل
۱۵۶	۳-۴-۲ بست چاکنایی و همزه
۱۶۵	۳-۵ غنای پایه و بهینه‌سازی وازگان
۱۷۱	۳-۶ هجابندی
۱۸۲	۳-۷ نتیجه‌گیری
۱۸۳	تمرین
۱۸۵	فصل چهارم: فرایندهای واجی
۱۸۵	۴-۱ مقدمه
۱۸۵	۴-۲ تناوب واجگونه‌ای
۱۸۶	۴-۲-۱ دمیدگی

صفحه	عنوان
۱۹۱	۴-۳ خنثی شدگی
۱۹۴	۴-۴ همگونی
۱۹۸	۴-۵ ناهمگونی
۲۰۴	۴-۶ حذف
۲۰۵	۴-۷ درج
۲۱۰	۴-۸ همنوایی
۲۱۲	۴-۹ نتیجه گیری
۲۱۴	تمرین
۲۱۸	منابع
۲۲۳	نمایه

پیشگفتار

در سنت دستور زایشی دو نقطه عطف در مطالعه نظام آوایی زبانها وجود دارد: چاپ کتاب الگوی آوایی زبان انگلیسی در سال ۱۹۶۸ توسط نوآم چامسکی و موريس هله، و چاپ کتاب نظریه بهینگی: تعامل محدودیتها در دستور زایشی در سال ۱۹۹۳ توسط الن پرنس و پل اسمولنسکی. کتاب اول به انگاره واج شناسی اشتقاقی خطی و غیرخطی منتهی گشت که در آن قواعد و همچنین اصول و پارامترهای واجی ابزار اصلی برای تجزیه و تحلیل نظام آوایی زبانها هستند، و کتاب دوم به انگاره واج شناسی بهینگی منتهی گشت که در آن محدودیتهای نقض پذیر واجی ابزار اصلی برای تجزیه و تحلیل نظام آوایی زبانها هستند. در یک دهه اخیر، مقالاتی که در مجلات زبان شناسی و واج شناسی چاپ شده اند سعی در مقایسه راه حل های این دو رویکرد در پاسخ به مسائل زبانی داشته اند. هدف نویسنده کتاب این است که بعضی از مسائل نظام آوایی زبان فارسی معیار امروز را در چهارچوب این دو رویکرد مطرح و تا حد توان حل کند. مسلماً در این راه کاستیهایی وجود دارد که با دقت نظر خوانندگان تیزبین برطرف خواهند شد. پیش نیازهای مطالعه این کتاب عبارت اند از: کتاب واج شناسی در دستور زایشی، اثر کنستویچ (۱۹۹۴) و کتاب یک مقدمه عملی بر آواشناسی، اثر کتفورد (۱۹۹۲).

در فصل اول کتاب، کلیات واج شناسی بهینگی با دقت در داده های آوایی زبانهای مختلف معرفی شده است. فصل دوم، سوم و چهارم کتاب به ترتیب به بحث درباره مشخصه ها و واجگان، ساخت هجا و واج آرایشی، و فرایندهای واجی زبان

فارسی معیار امروز می‌پردازد. در پایان هر فصل، تمرینهایی طرح شده است تا مفاهیم آن فصل، در معرض ذهن نقاد دانشجویان و اهل فن قرار بگیرد.

در تدوین این کتاب افرادی مرا یاری کردند که جا دارد از آنان قدردانی و تشکر کنم: از استاد فرزانه‌ام آقای دکتر یدالله ثمره که دانش واج‌شناسی و آواشناسی خود را مدیون ایشان هستم؛ از استاد ارجمند آقای دکتر محمد دبیرمقدم که با تذکر نکات مهمی مرا برای همیشه مدیون خود کردند؛ از دانشجویان دوره دکتری گروه زبان‌شناسی دانشگاه تهران که توجه مرا به نکات مهمی معطوف کردند؛ از آقای مهدی احمدی دوست بسیار خوب و فاضلم که در تدوین کتاب نکات ارزشمندی از ایشان آموختم. و سرانجام از سرکار خانم مریم جابر که ویرایش کتاب و خانم میچکا کتاب‌الله‌زاده که کنترل نمونه‌خوانی آن را به عهده داشتند.

محمود بی‌جن خان

مرداد ۱۳۸۴